

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОПОВІДНИКА-МІСІОНЕРА

ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF A PREACHER-MISSIONARY

Усе в цьому житті ми розуміємо і сприймаємо поверхнево. Унаслідок втрати цілісності наших природних начал розуму, волі і почуттів, ми схильні мислити про предмети і явища, а найголовніше про саму людину, опираючись на раціональні й видимі факти, втрачаючи при цьому відання самої реальності. На жаль, у більшості ми не маємо православного розуміння таких понять, як молитва, піст, богослужіння, церква тощо. Цей список можна продовжувати до безкінечності. Усе зведено до реалій земного життя людини і зодягнене в мантию релігійно-морального забарвлення. Предметом нашої уваги стала проповідь і місія, бо якось у наш час багато говорять про її необхідність та актуальність. Почали відкриватися місіонерські школи, введено у богословську освіту дисципліну «Місіологія». Але небезпека звести місію

У статті розглядаються три основні ознаки православного місіонерства в богословському контексті. Показано, що святість, жертва та радість є визначальними рисами, якими має володіти місіонер, продовжуючи апостольське служіння. Розкрито внутрішній зміст цих якостей як невід'ємних складових християнського свідчення у сучасному світі.

Ключові слова: Христос, проповідь, місія, місіонерство, святість, жертва, радість, Церква, свідчення.

The article explores three essential features of Orthodox mission in its theological context. It shows that holiness, sacrifice, and joy are the defining characteristics that a missionary must possess in continuing the apostolic ministry. The inner meaning of these qualities is revealed as integral

* Кандидат наук із богослів'я, професор, завідувач та професор кафедри богослів'я Київської православної богословської академії.

** PhD in Theology, Professor, Head and Professor of the Department of Theology of the Kyiv Orthodox Theological Academy.

лише до інформації та катехизації є чималою. Місія стає видом діяльності, але не життям Церкви. Тому, напевно, не кожен вид проповідницької діяльності можна назвати місією. Виникає нагальна потреба окреслити головні характерні ознаки православного місіонерства, абстрагуючись від його раціонального осмислення.

Звертаючись до праць православних богословів нашого часу – єпископа Калліста Уера [Каллист (Уэр), еп.], протоієрея Олександра Шмемана [Шмеман Александр, протопресвітер, 1996], митрополита Георгія Ходра [Ходр Георгій, митрополит, 2020], преподобного Юстина Поповича [Иустин (Попович), архим., 2000], оцінюючи їх вагомий внесок у розвиток богословської думки, виокремимо три основних ознаки православного місіонера: святість, жертва і радість. Це є ті категорії, без яких справжня місія християнина стає схожою на справу фарисеїв, котрі, за словами Христа, навертали людей до Бога, проте робили їх гіршими від себе: «Горе вам, книжники і фарисеї, лицеміри, що обходите море і сушу, щоб повернути хоч одного; і коли це станеться, робите його сином геєни, удвічі гіршим за вас» (Мф. 23:15).

Місія – це не просто один із можливих напрямів діяльності Церкви, але самовираження церковного існування й життя. Коли православний Символ віри визначає Церкву апостольською, то має на увазі не лише неперервність апостольсько-

components of Christian witness in the modern world. In this life we understand and perceive everything superficially. As a result of the loss of integrity of our natural principles of mind, will, and senses, we tend to think about objects and phenomena, and most importantly about human beings, based on rational and visible facts, thereby losing notion of the reality itself. Unfortunately, most of us do not have an Orthodox way of understanding of such concepts as prayer, fasting, worship, church, and others. This list could go on forever. Everything is limited to the realities of an every day life and everything in our life has religious and moral 'colouring'. The subject of attention is sermons and missions because there is a lot of talk nowadays about their necessity and relevance. Missionary schools have been opened, and the discipline «Missiology» has been introduced into theological education. But there is a considerable danger of reducing mission to just information and catechesis. Mission becomes a type of activity, but not the life of the Church. Therefore, surely not every type of preaching activity can be called a mission. That's why arises an urgent need to outline the main characteristics of Orthodox missionary work, abstracting from its rational understanding. Referring to the works of contemporary Orthodox theologians like Metropolitan Kallistos (born Timothy Richard Ware), protopresbyter Alexander Schmemmann, Most Reverend Metropolitan George (Khodr), or archimandrite Justin Popović, and evaluating their significant contribution to the development of theological thought, we can identify

го приємства, чистоту апостольської віри та святості протягом віків, але і пряме значення цього слова – «посилати». Церква не замкнена у собі, вона як апостольська за визначенням і сутністю, посилається у світ (Мф. 28:19). Блаженніший Митрополит Епіфаній наголошує: «Церква має і хоче бути там, де в ній є потреба: в центрі заможного Києва і в бідній околиці маленького містечка...» [Митрополит Епіфаній, 2024, с. 124]. Для того, щоб її посланництво було реалізоване у всій повноті, її місіонерство має володіти важливими якостями, означеними нами вище: святістю, жертівністю і радістю.

Коли ми говоримо про святість, то, насамперед, розуміємо, що наше місіонерське свідчення не має зводитися лише до слів та аргументів, пропагування та апологетики, воно має бути життям. Як зазначає єпископ Калліст Уер, це має бути екзистенційне свідчення [Калліст (Уер), еп.]. Справжній місіонер – святий. Церква як нове життя у Христі, керуючись Святим Духом, як спільнота святих звершує місіонерську роботу в цьому світі однією лише своєю присутністю. Вірні духовно вдосконалюються в Церкві і тим самим виконують свою божественну місію у світі. Якщо немає духовного вдосконалення, то немає і місії. Православне розуміння місії передбачає те, що особисте обоження людини є поширенням місії Церкви у світі. Проте слід зазначити, що обоження кожної конкретної особистості неможливе поза церковною громадою і церковною ієрархією. У реальному втіленні місії Церкви місцева спільнота віруючих стає центральною відправною точкою для місіонерської справи, а в її заснуванні велика роль належить єпископу. Єпископ є предстоятелем громади віруючих. У Євхаристії він не лише образ Христа, а той, хто являє народ в його служінні Богу. За правильність церковного вчення відповідальна уся Церква, проте авторитет учителя істини належить єпископу. Тому ми можемо сказати, що вся Церква в особі єпископа залучена до місії [Стамулис, 2003, с. 333]. Церква реалізується у своїй повноті та у своїй єдності в євхаристійному

three main characteristics of an Orthodox missionary: holiness, sacrifice, and joy. These are the categories without which the true mission of a Christian becomes similar to that of the Pharisees who, according to Christ, converted people to God but made them worse than themselves: «Woe to you, teachers of the law and Pharisees, you hypocrites! You travel over land and sea to win a single convert, and when you have succeeded, you make them twice as much a child of hell as you are» (Matthew 23:15).

Keywords: *Christ, sermon, mission, missionary work, holiness, sacrifice, joy, Church, witness.*

зібранні. Євхаристійна еклезіологія дає можливість осмислення ролі мирян у справі православної місії. Згідно з вченням святого Василя Великого, церковні справи не можуть звершуватися без усієї повноти Церкви, в крайньому разі, хоча б без згоди мирян [Василій Великий, свт., 2010, с. 348–349]. Проте й миряни повинні завжди діяти у згоді з ієрархією, бо, як каже апостол Павло: «Одних Бог настановив у Церкві, по-перше, апостолами, по-друге, пророками, по-третє, вчителями; далі, іншим дав сили чудотворення, також дари зіцлення, заступництва, управління й різні мови» (1 Кор. 12:28). Як зауважує протоієрей Андрій Дудченко, опираючись на богослів'я протоієрея Олександра Шмемана: «У теперішній час уже не очолювана єпископом спільнота, а парафія на чолі з пресвітером стала для більшості вірян конкретним втіленням Церкви. Ця “єдина зрима ecclesia” увібрала в себе найважливіші риси ранніх “єпископальних” спільнот, а парафіяльний священник перейняв більшість функцій єпископа – він є священнослужителем, пастирем та вчителем Церкви... Згодом саме пресвітер (як частіше говорять, “священник”), а вже не єпископ став реальним главою євхаристійної спільноти-парафії, а служіння єпископа фактично повністю виокремилася на інший – єпархіальний рівень» [Дудченко, 2025, с. 99].

В українській мові слово «мученик» пов'язане зі словом «мука». Зрозуміло, що, почувши це слово, в першу чергу думаєш про страждання, які зазнавали християни за віру. Однак цікаво, що давньогрецьке слово *ὁ μάρτυς* (*martys*), яке у нас перекладають як мученик, означає свідок. На перший план у звучанні цього слова виступають не власне муки і страждання, а те, заради чого на них йшли і що вони повинні були підтвердити, продемонструвати. У цьому сенсі кожен справжній християнин – мученик. Можна не зазнати мученицької смерті, але слідувати за Христом у сенсі прийняття життєвого хреста і щоденної самопожертви заради ближніх: «Якщо хто хоче йти за Мною, нехай зречеться себе, візьме хрест свій та йде за Мною. Бо хто хоче зберегти свою душу, той погубить її, а хто погубить душу свою заради Мене, той збереже її» (Лк. 9: 23–24). Ефективне місіонерське свідчення завжди вдавалося тим, хто протягом віків брав участь у Христовій жертвній смерті. «Християни осіняють себе хресним знаменням, виражаючи таким чином добровільну відмову від індивідуальної самодостатності і жертвну віддачу свого життя в руки Бога і Отця», – пише відомий православний богослов Христос Яннарас [Яннарас, 1992, с. 168].

А у преподобного Максима Сповідника є свідчення про те, що всі чуттєві речі повинні пройти через хрест, і всі умосяжні речі повинні пройти через погребіння. Це означає, що все, що живе для себе, виявляється в кінцевому результаті духовно безплідним, і, навпаки, те, що пройшло через хрест, знаходить справжнє життя у Бозі. Тому ми покликані відректися від усього, чим володіємо, в тому числі і від самого життя, як від засобу індивідуального егоїстичного самоствердження, і перетворити все наше володіння на засіб для всецілого служіння Богові та ближнім. Преподобний пише: «Всі являемі речі потребують Хреста, тобто в тому стійкому стані, який і зберігає в них зв'язок дій, звершуваних у чуттєвому [світі]; всі умопізнавані речі потребують Гробу, тобто тієї довершеної нерухомості, яка припиняє в них усякі дії, звершувані в розумі. Бо коли природня дія і рух, що відносяться до всіх [тварних речей], поєднується в [єдиному] зв'язку, тоді [Бог] Слово, єдиний із всіх існуючи в Самому Собі, являється, немов Воскреслий з мертвих, утримуючи і описуючи все [творіння], що походить від Нього. Однак при цьому жодне творіння не має споріднення з Ним через природний зв'язок. Адже спасіння спасаємих [відбувається] по благодаті, а не по природі» [Максим Сповідник, преп., 2016, с. 442].

Мучеництво – в певній мірі покликання всезагальне. Ті, хто не прийняв мучеництва кров'ю, мають пережити те, що називається білим мучеництвом, тобто внутрішнім подвигом аскетичного життя, мучеництвом вмирання нашого свавілля. Коли ми говоримо про аскетичне життя, то маємо розуміти, що це уділ не лише чернецтва, але і тих, хто знаходиться у шлюбі. Про це свідчить тропар, який співається під час Таїнства Шлюбу: «Святі мученики, ви славно страждали і вінчалися, моліться до Господа, щоб помилував душі наші» [Требник, 2000, с. 138], а також вінці, які священник накладає на голови молодих. Це не лише символ царственості та радості, але й вінці мучеництва. Митрополит Антоній Сурозький звертає нашу увагу на те, що справжній свідок готовий і життя віддати, аби його свідчення дійшло, щоб воно засяло, прогриміло, чи огорнуло теплом, ласкою, радістю та надією усіх оточуючих. Він пише: «Ось і ми закликаємо усіх, хто вступає у шлюб, кожного нареченого та наречену вірити в любов, вірити один в одного з такою силою, з такою глибиною, щоб свідчити, чого б це не вартувало, про любов, про єдність, про те, що все може перемотти істинна любов» [Антоний Сурожский, митр., 2010, с. 36]. Таким чином, принципом місіонерської діяльності, як і будь-якого іншого

служіння християнина, є життя через смерть: «Якщо пшеничне зерно, упавши на землю, не помре, то залишиться одне, а якщо помре, то принесе багато плодів. Хто любить душу свою, погубить її, а хто ненавидить душу свою у світі цьому, збереже її в життя вічне» (Ін. 12:24–25). Важливою чеснотою, яку місіонер повинен у собі виховувати, є терпіння. Терпіння передбачає не просто пасивне прийняття і песимістичне перенесення скорбот. Терпіння – це несення хреста, а не падіння під ним, це – велика мужність з надією на вічність [Миссиологія, 2010, с. 141]. «Терпеливість – це ознака духовної зрілості та глибокої духовної сили. Та якою би сильною не була людина – сама собою, без допомоги Господа, вона все ще залишається слабкою. І в скрутні часи, коли людині здається, що вона вже не здатна долати випробування, – замість того, щоб картати себе за те, що вона недостатньо сильна, замість того, щоб опускати руки, потрібно просити Бога про допомогу та підтримку, аби Він настановив і навчив бути терплячими, навчив переносити скорботи та випробування, залишаючись Йому вірними», – пише Митрополит Епіфаній [Митрополит Епіфаній, 2024, с. 12]. Лише в такому вираженні місіонерська проповідь буде якісною.

Кожного разу, коли ми говоримо про страждання і мучеництво, то внаслідок неправильних життєвих орієнтирів у нас з'являється страх, біль, переживання. Іноді важко неправославному зрозуміти, як можна святкувати дні мученицької кончини святих, наприклад, усікновення глави Іоана Хрестителя, день пам'яті мучениць Віри, Надії та Любові та інших, хто зазнавав мученицької смерті. Яка може бути радість такого святкування? Але агіографічна література свідчить нам, що подвиги їхні завжди були сповнені радості. Незрозуміла секулярному суспільству радість мучеників є тою необхідною рисою, якою має володіти кожен місіонер. В Афонському патерику, наприклад, читаємо: «Коли преподобному Пахомію сповістили, що турецька влада вирішила умертвити його, він з почуттям невимовної радості, прославляючи Бога, вислухав цю звістку і наступну ніч провів у славослів'ї та молитовному подвигу...» [Марк Лозинский, игум., 1997, с. 181]. Тому так багато піснеспівів, звернених до мучеників, розпочинаються словом «радуйся». Цією радістю має бути сповнена будь-яка форма місіонерського свідчення. Преподобний Юстин Попович пише: «Завжди радійте, бо зло, смерть, гріх, диявол і пекло переможені. А коли все це переможене, чи є щось у цьому світі, що може знищити нашу радість? Ви – цілковиті господарі цієї вічної радості до тих пір, допоки добровіль-

но не віддається гріху, пристрастям та смерті. Радість кипить у наших серцях від Його істини, милосердя, правди, любові, воскресіння, від Церкви і святих Його. Але є ще більше чудо: радість кипить в серцях наших від страждань за Нього, насмішок заради Нього і смерті за Нього. У муках за незмінного Господа наші серця сповнюють невимовною радістю, оскільки ці муки вписують наші імена на небесах, в Царство Боже. На землі, в людському роді, не існує справжньої радості без перемоги над смертю, а перемоги над смертю не існує без воскресіння, а воскресіння – без всесильного Богочоловіка Христа, оскільки Він є єдина істинна радість для всіх людей. Воскреслий Богочоловік Христос, Переможець всіх смертей, вічний Творець життя і Засновник Церкви, невинно виливає цю єдину істинну радість у душі Своїх послідовників з допомогою святих таїнств і чеснот, і цю радість ніхто не може у них забрати» [Иустин (Попович), архим., 2000]. На початку Святого Євангелія від Луки читаємо слова ангела: «Я благовіщу вам радість велику, яка буде всім людям» (Лк. 2, 10), а наприкінці – благовістя від Луки: «Вони, поклонившись Йому, повернулися до Єрусалима з великою радістю» (Лк. 24, 52). Ми втратили світ, коли втратили радість – і не завоюємо його знову, допоки не набудемо радості. Місіонеру слід бути свідком Христа Розіп'ятого і Страждаючого, але в той же час Христа Преображеного і Воскреслого. З цього приводу апостол Павло пише: «Ми нікому ні в чому не чинимо перешкоди, щоб служіння було бездоганим, але в усьому показуємо себе як служителі Божі: у великому терпінні, в бідах і нестатках, у тіснотах, у ранах, у в'язницях, у вигнаннях, у трудах, у неспанні, в постах, у очищенні, у розумі, у довготерпінні, в доброті, в Дусі Святому, в нелицемірній любові, у слові істини, у силі Божій зі зброєю правди в правій і в лівій руці, у славі і безчесті, у ганьбі і похвалах: як обманщики, але ми правдиві; як незнані, але пізнані; як ті, що помирають, але ось ми живі; як карані, та не вбиті; як сумні, але завжди радіємо; як бідні, але багатьох збагачуємо; як ті, що нічого не мають, але всім володіємо» (2 Кор. 6: 3–10).

Святість, жертва, радість – ось три необхідних якості православного місіонера, а джерелом їх для кожного свідка Христового має стати Євхаристія як вихідний пункт у справі преображення всесвіту.

1. *Біблія*. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту в українському перекладі з паралельними місцями та додатками, Київ: Видання Київської Патріархії УПЦ КП, 2004, 1416 с.

2. Антоний Сурожский, митр., (2010), *Таинство любви. Беседы о христианском браке*, Санкт-Петербург: Сатис, 56 с.
3. Василий Великий, святитель, (2010), *Творіння*, т. II, кн. 2. Листи, Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 742 с.
4. Дудченко А., прот., (2025), *Літургійний реалізм: богослов'я протопресвітера Олександра Шмемана та його реценція у християнському світі*, Київ: Дух і Літера, 220 с.
5. Иустин (Попович), архим., (2000), *Толкование на 1-ое послание к фессалоникийцам святого апостола Павла*, Москва: Издательство Московского подворья Свято-Троицкой Сергиевой Лавры, 185, [7] с. URL: <http://lib.pravmir.ru/library/book/1049>.
6. Каллист (Уэр), еп., *Единство и миссия. Речь на XI Генеральной ассамблее СИНДЕСМОСА в 1983 году, Православие и современность*. URL: http://www.eparhiasaratov.ru/pages/4464_edinstvo_i_missiya_rech_na_xi_generalnoy_assamblee_sindesmosa_v_1983_godu.
7. Максим Сповідник, преп., (2016), *Творіння. Богословські та аскетичні трактати*, т. 1, Київ, 544 с.
8. Марк (Лозинский), игум., (1997), *Отечник проповедника*, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 672 с.
9. *Миссиология: учебное пособие*, изд. 2-е, испр. и доп., Москва, 2010, 400 с.
10. Митрополит Епіфаній, (2024), *Нехай ніхто не падає духом! Збірка роздумів і порад Блаженнішого Митрополита Епіфанія*, Київ: Моя Церква, ПЦУ, 168 с.
11. Стамулис Иаков, (2003), *Православное богословие миссии сегодня*, Москва: Православный Свято-Тихоновский Богословский институт, 448 с.
12. *Требник у двох частинах*, ч. 1, Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2000, 528 с.
13. Ходр Георгій, митрополит Гір Ліванських, (2020), *Поклик Духу: Церква та суспільство*, пер. з фр., Київ: Дух і Літера, 288 с.
14. Шмеман Александр, протопресвітер, (1996), *Церковь, мир, миссия: мысли о православии на Западе*, пер. с англ., Москва: Изд-во ПСТБИ, 272 с.
15. Яннарас Христос, (1992), *Вера Церкви. Введение в православное богословие*, Москва: Центр по изучению религий, 1992, 232 с.

-
1. *Bibliia*. Knyhy Sviashchenoho Pysannia Staroho ta Novoho Zavitu v ukrainskomu pe rekladi z paralelnymu mistsiamy ta dodatkamy, Kyiv: Vydannia Kyivskoi Patriarkhii UPTs KII, 2004, 1416 s. [In Ukrainian].
 2. Antonii Surozhskii, mitr., (2010), *Tainstvo lyubvi. Besedi o khristianskom brake*, Sankt-Peterburg: Satis, 56 s. [In Russian].
 3. Dudchenko A., prot., (2025), *Liturhiinyi realizm: bohoslovia protopresviitera Oleksandra Shmemana ta yoho retseptsiia u khrystyianskomu sviti*, Kyiv: Dukh i Litera, 220 s.
 4. Iustin (Popovich), arkhim., (2000), *Tolkovanie na 1-oe poslanie k fessalonikiitsam svyatogo apostola Pavla*, Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo podvorya Svyato-Troitskoi Sergievoi Lavri, 185, [7] s. URL: <http://lib.pravmir.ru/library/book/1049>. [In Russian].
 5. Kallist (Uer), yep., *Yedinstvo i missiya. Rech na XI Generalnoi assamblee SINDESMOSA v 1983 godu, Pravoslavie i sovremennost*. URL: <http://www>.

- eparhiasaratov.ru/pages/4464_edinstvo_i_missiya_rech_na_xi_generalnoy_assamblee_sindesmosa_v_1983_godu. [In Russian].
6. Khodr Heorhii, mytropolyt Hir Livanskykh, (2020), *Poklyk Dukhu: Tserkva ta suspilstvo*, per. z fr., Kyiv: Dukh i Litera, 288 s. [In Ukrainian].
 7. Maksym Spovidnyk, prep., (2016), *Tvorinnia. Bohoslovski ta asketychni traktaty*, t. 1, Kyiv, 544 s. [In Ukrainian].
 8. Mark (Lozinskii), igum., (1997), *Otechnik propovednika*, Svyato-Troitskaya Sergieva Lavra, 672 s. [In Russian].
 9. *Missiologiya: uchebnoe posobie*, izd. 2-e, ispr. i dop., Moskva, 2010, 400 s. [In Russian].
 10. Mytropolyt Epifanii, (2024), *Nekhai nikhto ne padaie dukhom! Zbirka rozdumiv i porad Blazhenniishoho Mytropolyta Epifaniiia*, Kyiv: Moia Tserkva, PTsU, 168 s. [In Ukrainian].
 11. Shmeman Aleksandr, protopresviter, (1996), *Tserkov, mir, missiya: misli o pravoslavii na Zapade*, per. s angl., Moskva: Izd-vo PSTBI, 272 s. [In Russian].
 12. Stamulis Iakov, (2003), *Pravoslavnoe bogoslovie missii segodnya*, Moskva: Pravoslavonii Svyato-Tikhonovskii Bogoslovskii institut, 448 s. [In Russian].
 13. *Trebnyk u dvokh chastynakh*, ch. 1, Kyiv: Vydavnychiy viddil UPTs KP, 2000, 528 s. [In Ukrainian].
 14. Vasylii Velykyi, sviatytel, (2010), *Tvorinnia*, t. II, kn. 2. Lysty, Kyiv: Vydavnychiy viddil UPTs KP, 742 s. [In Ukrainian].
 15. Yannaras Khristos, (1992), *Vera Tserkvi. Vvedenie v pravoslavnoe bogoslovie*, Moskva: Tsentri po izucheniyu religii, 1992, 232 s. [In Russian].